

DIGITÁLIS TÖRÉSVONALAK ÉS SZOCIALIZÁCIÓ AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

Bevezetés

Az információs társadalomban az idő és a tér fogalma új értelmet nyert. A fizikai távolságok már nem jelentenek gátat sem a kommunikáció, sem az adatok áramlásának szempontjából. Az IKT eszközök által formált hálózatok nem csupán fizikálisan kötik össze az egyéneket, de egy társadalmi teret is teremtenek.

A digitális technológiák és infokommunikációs eszközök a változások katalizátoraként értelmezhetőek, de bizonyos eszközök és felületek (pl. internet, számítógép, mobiltelefon) folyamatos fejlődése, hordozhatóvá válása, szoros szimbiózist alakítanak ki az eszköz és tulajdonosa között (Buda 2003, 2010, 2011, 212). Ezek az elemek képesek napjainkban társadalomformáló erővel fellépni, hiszen strukturálnak, különbségeket tesznek, átformálnak, kapcsolatokat építenek fel és rombolnak le. Az IKT eszközök által teremtett tér illeszkedik a hagyományos társadalmi törésvonalakhoz, ugyanakkor képes újfajta egyenlőtlenségeket és egyenlőségeket is teremteni.

Elsődleges és másodlagos digitális törésvonalak

Az alapvető globális, vagy lokális egyenlőtlenségek képzésekor használt társadalmi mutatók majdnem egészében megegyeznek a digitális egyenlőtlenségek feltárásához használt mutatókkal: nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus, anyagi helyzet, életkor és származás.

Az elsődleges digitális törésvonalak gazdasági és társadalmi mutatói közül a nemek közötti egyenlőségekre irányítják a kutatók a fókuszpontot. A nők IKT használatában mutatkozó lemaradás a technológiától való kezdeti elzárkózás következtében, mérhető jelenség, amelyet sokszor technofóbia kifejezéssel illetnek (Szabó 2003). Szabó megközelítését a 2002-es Visitor Lifestyle Research, a SIBIS és az Eurobarometer kutatásai és kapott eredményei egészítik ki, amelyekben megállapítást nyert, hogy a férfiak több időt töltenek a net előtt és hogy a hétvégi internetezés pl. jellegzetesen férfi elfoglaltság (Szabó 2003). További kutatások arra is rámutat-

tak, hogy az IKT eszközök használatának társadalmi terjedésének bizonyos szakaszaiban a két nem differenciáltan viselkedik (Molnár 2002).

Szabó (2003) és Molnár (2002) megállapításaira reflektálva úgy gondoljuk, hogy a nemekre vonatkozó eszközhasználatot az életkorral és a mindenkori társadalmi státusszal összehangoltan kell vizsgálni. Úgy gondoljuk, hogy a férfiak és nők számítógép- és internet-használata bizonyos aspektusokban eltér egymástól, a hozzáférés, a gyakoriság és bizonyos számítógépes és internetes tevékenységek tükrében.

Az elsődleges digitális törésvonalak kialakulásának, mélyülésének okairól gondolkodva a tapasztaltak alapján a következő szegmenseket tudjuk elkülöníteni: *Gazdasági természetű* okok: a térség gazdasági mutatói lokálisan és globálisan egyaránt meghatározóak, *Urbanizáltság szintje*: úthálózatok, településtípus, *Az életkorból és eltérő kultúrából, szocializációs háttérből adódó különbségek*. Az, hogy a Föld melyik pontján élünk, milyen évtizedben, milyen neműek és életkorúak vagyunk, milyen társadalmi és szociális háttérrel rendelkezünk, és alapvetően befolyásolja az infokommunikációs eszközökhöz való viszonyulásunkat, hogy mennyire vagyunk képesek beágyazódni az információs társadalom kínálta térbe.

A digitális megosztottság generálta egyenlőtlenségek megjelennek a munkavégzésben, az életmódban, életstílusban, időben és térben. Ahhoz, hogy a társadalom valós információs társadalomként tudjon funkcionálni, meg kell jelennie a hálón a különböző attitűdökkel és szakmai-technikai háttérrel rendelkező eltérő generációknak, korosztályoknak is, hiszen ezzel a heterogén bázissal képeződhet le egy valós társadalom virtuálisan is.

Az új kommunikációs technológiák és lehetőségek eltérő mértékű használata és hozzáférési lehetőségei révén bizonyos jellemzők mentén új egyenlőtlenségek keletkeznek a társadalomban, amelyek illeszkednek meglévő egyenlőtlenséghez, azonban nem tükröképei egymásnak. Az újfajta egyenlőtlenségeknek leginkább az életkori különbségekben rejülő magyarázatuk van (Csepeli – Prazsák 2010).

A nem, gazdasági státusz, földrajzi elhelyezkedés és egyéb társadalmi mutatók a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségeket az IKT eszközök

használatában is leképezték, ugyanakkor a technológiai fejlődés az adott társadalmon belül eltérő korcsoportokat talál meg azonos időben. A fiatalabb korosztályok innovációs és újításokat elfogadó magatartása az IKT eszközök használatának esetében különösen nagy különbségeket képezhet.

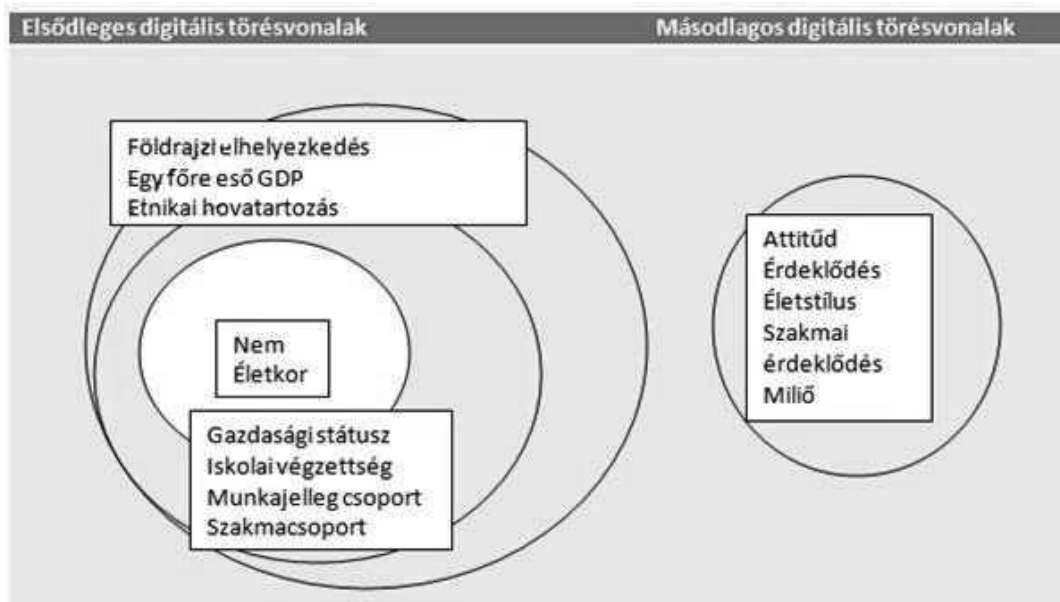
Az elsődleges digitális törésvonalak adják a legtöbb digitális egyenlőtlenségre vonatkozó kutatás empirikus bázisát. Ugyanakkor napjainkra az internet globális terjedésével számolnunk kell ún. másodlagos törésvonalak megjelenésével is, amelyek kvalitatív eltéréseket jelentenek az IKT eszközök használatában: mint pl. az egyes eszközök társadalmi elfogadottsága, az eszközökhöz fűződő viszonyrendszer, az IKT eszközök beépülése a szocializációs folyamatokba és az egyének kapcsolati hálózatába (Ságvári 2011).

Összekapcsolva a digitális egyenlőtlenségek rendszerét a következő ábrán az előzőekben bemutatott elsődleges digitális egyenlőtlenségeket és a másodlagos digitális törésvonalakat mutatjuk be (1. ábra).

Az elsődleges digitális vonalak makro-, mezo- és mikrotársadalmi szinten jelennek meg, hiszen az eddig taglaltaknak megfelelően a globális társadalmi és gazdasági jellemzőkre illeszthető a digitális törésvonal. A globális jellemzők után az egyén lokális helyzetét meghatározó tényezők jelennek meg, mint az iskolai végzettség, az egyéni gazdasági státusz, a munkajelleg és szakmacsoport. Ezek a

felsorolt jellemzők már adott területen adott gazdasági-társadalmi státusz mentén differenciálnak, míg a nem és életkor mint mikrotársadalmi tényezők független változóként jelennek meg, mégis a már ismertetett jellemzők mentén az IKT eszközökhöz való hozzáférést befolyásolják. A másodlagos digitális törésvonalak, mint ahogy a későbbiekben látni fogjuk, az egyén sajátos viszonyulását fejezik ki az adott társadalmi formához és az adott eszközrendszerhez. Ezek a törésvonalak az adott társadalmi viszonyrendszerbe ágyazottan vannak jelen és az adott társadalmi struktúrához igazodva az egyéni szocializációs mintázatokon keresztül válnak láthatóvá (Ságvári 2011).

Az információs társadalom a globalizációs folyamatok részeként egyaránt érinti a gazdaságot, a jogrendszert és a társadalmi jelenségeket (Vajkai 2008). A továbbiakban azokba a folyamatokba és társadalmi hatásokba kívánunk betekintést nyújtani, amely hatások a társadalomban élő egyének viselkedését, életmódját, életstílusát lényegien befolyásolják, azaz másodlagos digitális törésvonalakat képezhetnek egy adott társadalmon belül.

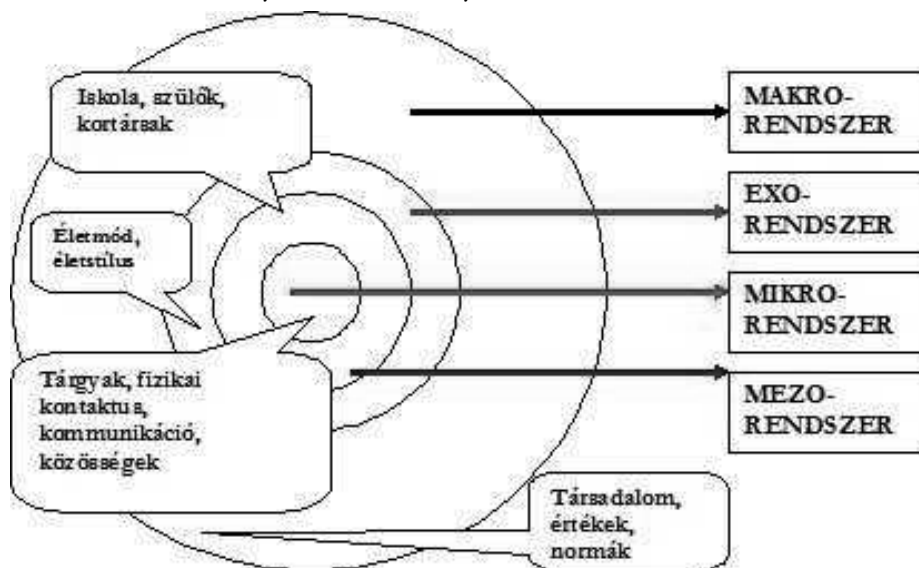
1. ábra Elsődleges és másodlagos digitális törésvonalak megjelenése az információs társadalomban (Forrás: Herczegh 2013)

Szocializáció az információs társadalomban

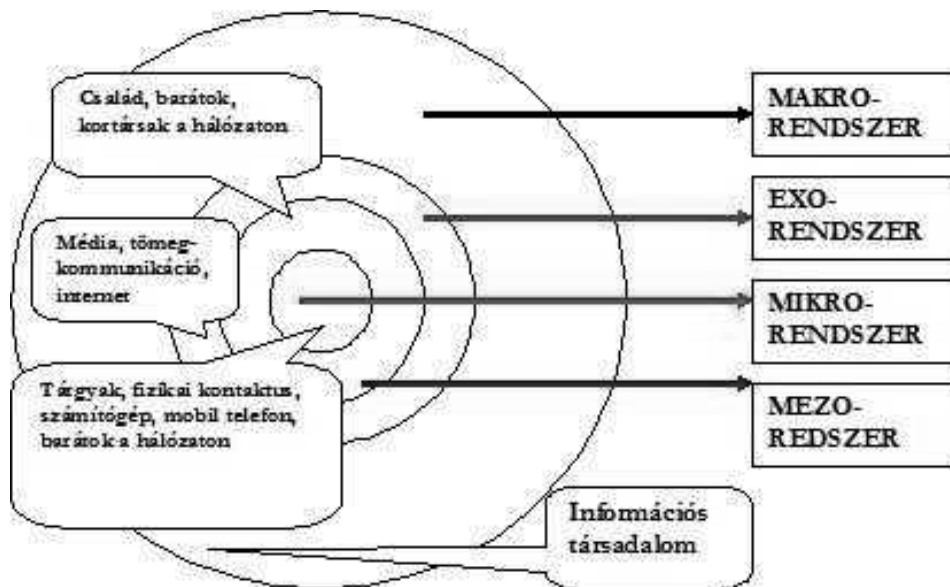
A társadalomban élő egyének személyiségének fejlődése alapvetően két pilléren alapszik: az egyik a biológiai érés, a másik pedig a szociális tanulási folyamatok összessége, azaz a környezeti beágyazottság, amelyet szocializációs folyamatként szoktunk értelmezni. A biológiai érés testünk, agyunk genetikai és élettani örökségének tükrében történő formálódása, amely adott, és szűkebben értelmezve megváltoztathatatlan. A genetikai állomány és az öröklődés mellett azonban a személyiség az adott társadalmi időbe és társadalmi térbe beágyazottan működik és ezt a működést a szocializációs közegek formálják, igazítják az adott társadalmi struktúrákhoz, berendezkedéshez. A szocializáció lényegében a társadalomba való beilleszkedés folyamata, amely során az egyén megtanulja megismerni önmagát és a környezetét, valamint elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat (Bagdy 1986). A szocializáció olyan tanulási folyamat, amely a születéstől a halálig tart, csak az intenzitása válik eltérővé a különböző életkori szakaszokban. Az egyén társas közegei azok, amelyek a formálódást irányítják. Ezek a társas közegek különböző kis és nagycsoportok formájában alakítják meghatározó jelleggel személyiségünket. Az elsődleges kiscsoport, amelynek személyiség építő, befolyásoló szerepe van, a család, amely a társadalmunknak azon mikro-környezeti szelete, amely a

szociokulturális háttérünket alapjaiban formálja a születés pillanatától. Ahogy a gyermekek életkora halad előre, úgy válik egyre meghatározóbbá és egyre hatékonyabb formálóvá a következő kiscsoport: a kortárs csoport, amely a gyermeket körülvevő azonos életkorú, de nemi hovatartozás, szociokulturális háttér szempontjából heterogén közeg (Cole – Cole 1998). Az ifjúsági csoportok homogenitásukból és ugyanakkor heterogenitásukból adódóan is speciális szocializációs ágenst jelentenek a társadalmi beilleszkedés folyamatában (Jancsák 2013). Ezen csoportokat kiegészítik olyan formális közösségek, mint az iskola, a későbbiekben a munkahely és a média, amely az adott társadalmi korszakban meghatározó értékeket, normákat és viselkedésmódokat közvetíti az egyén felé. Ezek a terek nem függetleníthetők egymástól, sőt hatásaik összeműködnek, sok esetben összeadódnak az egyéni fejlődés során. Az életkor előrehaladtával nő a szocializációban szerepet játszó tényezők száma, amelyek folyamatos interakcióban vannak egymással (Cole – Cole 1998).

Az egyént nem csupán saját mikrovilágában érik tapasztalatok, hanem kilépve ebből, a makrokörnyezet hatásait is lépten-nyomon felfedezhetjük. Társadalomtörténeti kontextusba helyezvén ezeket a tényezőket és egymásra hatásokat, egyértelművé válik, hogy még a történelmi változások, az uralkodó technológia, az adott korszakok is szövevényesebbé teszik az interakciókat.

2. ábra Bronfenbrenner ökológiai modellje alapján létrehozott szocializációs modell
(Forrás: Bronfenbrenner 1979 alapján Herczegh 2013)

3. ábra Bronfenbrenner modellje alapján létrehozott szocializációs modell az információs társadalomra értelmezve
(Forrás: Herczegh 2013)

A társadalmi folyamatok és az egyéni életter egymásra hatásait jól szemlélteti Bronfenbrenner 1979-es ökológiai modellje,²¹ amelyet alapul véve kívánjuk bemutatni az egyén kölcsönhatásait a társadalommal (2. ábra és 3. ábra).

Szocializációs modellünkben a környezeti tényezők koncentrikusan táguló szinteken ábrázolhatóak. A legszűkebb kategóriaként megjelenő mikrorendszer a közvetlen fizikai és szociális környezetet jelenti, ahol a személyiség pszichológiai sajátosságai, valamint a kompetenciák közvetlen érintkezések során fejlődnek. A mikrorendszert körülölelő mezorendszer jelenti azokat az aktív színtereket, amellyel az egyén, különösen gyermek- és fiatalkorban, állandó kontaktusban van, mint például az iskola és oktatási rendszer, valamint a média megjelenése az őt körülvevő környezetben. E köré kapcsolódik az exorendszer, amelyben az egyén a fizikai kontaktus szintjén nem jelenik meg, de látens módon hatással van szociális fejlődésére, mint például a szülői társadalmi háttér, az adott életmód, életstílus, kommunikációs sémák. És végül, de nem utolsósorban egy tág, társadalmi erőteret veszi körül az egyént, amelyet makrorendszerként jelölünk, és amely közvetíti azokat az általános értékeket és

normákat, amelyek az adott társadalmi időszakban elsajátításra várnak (Bronfenbrenner 1979).

A szocializáció színtereit megfigyelve folyamatos változásokat detektálhatunk (2. ábra és 3. ábra). Egyfelől a család intézményének történelmi változásai (a nagycsaládtól való eltolódás a nukleáris családmagig, ahol a magas válási arányszámok miatt még magát a kétszülős család modellt is sok esetben külön-külön szülőnként kell értelmeznünk) gyökeresen megváltoztatták a családi szerepek elsajátításának szocializációs funkcióját. Másfelől az iskolarendszer átalakulása, az oktatásban eltöltött idő kitolódása megváltoztatta a tanulási szerepek, a diák-életmód és a munka-szerepek szocializációs funkcióját. Harmadrészt szólni kell a kortárs csoportokról, azokról az életkorban azonos egyénekről, akikre más-más mértékben, más-más irányban, de hatottak az előbb felsorolt tényezők, és akik hosszabb rövidebb ideig kísérik a személyiséget fejlődésének útján.

Az információs társadalom korszakában olyan új eszközök jelentek meg (elsődlegesen az internet és a mobiltelefon), amelyek megváltoztatják a szocializációs folyamatok terét, kiterjesztik azt egy a valós világgal párhuzamosan megjelenő virtuális világba. Új szerepek, újfajta kommunikáció, új kulturális mintázatok jelennek meg és várnak elsajátításra a hálózati társadalomban, amelyben az információ kezelése, terjesztése, birtoklása az első

21 A modell pontos bemutatása és eredeti értelmezési kerete: Bronfenbrenner, Urie 1979 *The Ecology of Human Development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press, Cambridge MA

számú szervezőelv. Az egyén társadalmi élete, társas kapcsolatai megkettőződnek és leképeződnek az internet és számítógép világában. Kijelenthetjük, hogy a mostani generáció már részben virtuális térben identifikálódik (Tari 2010).

Bronfenbrenner (1979) általunk átalakított modellje tökéletesen mintázza a mostani társadalmi korszak változásait és hatásmechanizmusait. Az információs társadalom mint szocializációs közeg-ábrázolás egyik fontos gondolata dolgozatunknak, így értelmezési keretünként a továbbiakban is az információs társadalom jelenik meg az egyént körülölelő makrorendszerként.

Összegzés

A társadalmi-történeti korszakok és az adott technológiák használata, valamint az ezekhez fűződő társadalmi megközelítések sohasem függetleníthetők egymástól. Szocializációs modellünkben is mind a négy vázolt rendszerszintet áthatják az információs társadalmi eszközök és struktúrák, hiszen a különböző szinteken megjelenik a számítógépes eszközhasználat, az internet mint kommunikációs eszköz, a mobiltelefon, valamint a tömegkommunikációs eszközök. Megtörténik a fizikai közösségek és a kortárs csoportok átrendeződése a virtualitásba. Az egyéneknél végbemenő nagyfokú individualizmus, az életpályák, életszakaszok és elkülönülése gyökeres változásokat idéz elő a társas kapcsolatokban, a mindennapi életvezetésben. „A hagyományos kapcsolatok és társadalmi formák (társadalmi osztály, kiscsalád) helyébe másodlagos fórumok és intézmények lépnek, amelyek megszabják az egyén életútját” (Beck 2003:239).

Az egyéni szocializációban hangsúlyossá válik az egyén, az egyéniség megjelenése, az önálló életutak keresése, amelyet az információs társadalom a maga eszközeivel méginkább képes támogatni. Az egyén mint fogyasztó megjelenik a kultúra, a kommunikáció a csoportképzés területén is. Az egyén életének meghatározó szervezője és elsődleges csoportképzője az életstílusa, amely elsődlegesen a fogyasztási szokásokon és fogyasztói választásokon alapszik (Castells 2000).

Az életstílus az individualizációnak köszönhetően felülírja az életmód struktúráit. Az információval való gazdálkodás, az önálló döntések, életvezetési stratégiák, az egyén elsőbbsége a csoporttal szemben az információs társadalom alapvető szocializációs sztereotípiái közé tartozik. Az egyén középponttá

válik mind fizikai, mind pszichikai értelemben az információs térben (Csepeli – Prazsák 2010).

Felhasznált irodalom

- Bagdy Emőke 1986 *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Beck, Ulrich 2003 *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Bronfenbrenner, Urie 1979 *The Ecology of Human Development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Buda András 2003 Virtuális kommunikáció. *Iskolakultúra*, 2:92-96.
- Buda András 2010 Attitudes of Teachers Concerning the Use of Ict Equipment in Education. *Journal of Social Research & Policy*, Volume: 1, Issue: 2:131-150.
- Buda András 2012 Az információs társadalom tanártípusai. In Pusztai Gabriella – Fenyő Imre – Engler Ágnes szerk. *A tanárok tanárának lenni...* Debreceni Egyetem, 129-139.
- Buda András 2011 Telepesek és nomádok. In Cser László – Herdon Miklós szerk. *Informatika a felsőoktatásban*. Debrecen, 913-918.
- Castells, Manuel 2000 *The Information age. The rise of the network society*. Blackwell Publishers.
- Cole, Michael – Cole Sheila R. 1998 *Fejlődéslelektan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csepeli György – Prazsák Gergő 2010 *Örök viszatérés? Társadalom az információs korban*. József Műhely Kiadó, Budapest.
- Jancsák Csaba 2013 *Ifjúsági korosztályok a korszakváltásban*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Molnár Szilárd 2002 A digitális megosztottság értelmezési kerete. *Információs Társadalom*, 3-4:82-101.
- Ságvári Bence 2011 A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstílus-csoportok a magyar fiatalok körében. In Bauer Béla – Szabó Andrea szerk. *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2010–2011*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 263-283.
- Szabó Gabriella 2003 A hatalom elektronikus arca – a nők és férfiak eltérő IKT használati kultúrája. *Információs Társadalom*, 3-4:116-131.
- Tari Annamária 2010 Y generáció. *Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban*. Jaffa Kiadó, Budapest.

Vajkai András 2008 *E-Government tanulmányok XXI. Az információs társadalom területi és módszertani vizsgálata. E-Government alapítvány a közigazgatás modernizációjáért. Budapest.*

Abstract

In the comprehension of our age's society the effects of electronic, info-communicational devices play an important role, however the most instructive is to follow and to understand the changes of social life in the mirror of internet and computerized media. Internet and computer have become

part of individual socialization. If family is the primary, school is the secondary socializational scene, then information society is regarded as the third one. Its great advantage is – especially for the youth of today – that while school mediates models and values during school years only, now information society provides a lifelong forming similar to family. The ICT elements are able to come forward with society forming strength in our days, since structure, differences are made, transform, contacts are built up and demolish. Space created by ICT devices adjusts to the traditional social fault lines, is able to create new inequalities and equalities at the same time.

A tegnapi hírek olvasója, *Amerikai Egyesült Államok, NYC, Manhattan, 2009.*